



*Medieval Religion. New Approaches.* Toimittanut Constance Hoffman Berman. New York & London: Routledge 2005. 422 s.

Kyseessä on kokoelma aikaisemmin muualla julkaistuja artikkeleita, jotka tuovat jotain uutta keskiajan uskonnon tutkimiseen. Vanhin artikkeleista on vuodelta 1977, mutta pääosa artikkeleista on julkaistu 1990-luvulla joko itsenäisinä artikkeleina tai osana jotakin laajempaa tutkimusta. Osa artikkeleista on siis yksittäisiä lukuja tai osia jostakin monografiateoksesta, mutta tästä huolimatta ne toimivat yllättävän hyvin itsenäisinä kokonaisuuksina.

Kokoelma on julkaistu sarjassa *Rewriting histories*, joka kertoo selkeästi sen tavoitteista. Artikkeleita yhdistääkin pyrkimys arvioida uudelleen ja kyseenalaistaa monia tutkimuksen olettamuksia sekä tarjota vaihtoehtoisia tulkintoja. Tällä näkökulman valinnalla voidaan perustella sitä, että kyseessä on kokoelma jo aiemmin muualla julkaistuja artikkeleita, joista osa on jo parikymmentä vuotta vanhoja. Tavoitteena näyttää siis olleen tarjota katsaus viimeisten vuosikymmenten tärkeimpiin uusiin näkökulmiin keskiajan uskonelämän tutkimuksessa, kuten kirjan takakannessa todetaan. Teoksen kirjoittajakaarti on sangen nimekästä; mukana on muun muassa sellaisia hyvinkin vakiintuneita keskiajantutkimuksen nimiä kuin Caroline Walker Bynum, Giles Constable, Dominique Iogna-Prat ja Jonathan Riley-Smith.

Teoksen artikkelit keskittyvät sydänkeskiaikaan niin selvästi, että varhais- tai myöhäiskeskiaikaa niissä ei juurikaan sivuta. Näin keskiaika tai

ainakin tutkijoita kiinnostava keskiaika rajataan koskemaan pääasiassa sydänkeskiajan uskonnollisia, opillisia ja yhteiskunnallisia muutoksia. Useille teoksen artikkeleille onkin yhteistä se, että ne tarkastelevat sydänkeskiajalla tapahtuneita uudistuksia ja muutoksia pitkän aikavälin jatkumoiden sijaan. Näin etualalle nousevat sydänkeskiajan kirkolliset reformit, ristiretket, kristittyjen suhteet muslimeihin ja juutalaisiin sekä sydänkeskiajan uusista luostarijärjestöistä etenkin sisterssiläiset. Sisterssiläisten korostuminen selittyy mahdollisesti teoksen toimittajan Constance Hoffman Bermanin omilla tutkimusaiheilla, koska hän on julkaissut muun muassa teoksen *The Cistercian Evolution* (The University of Pennsylvania Press, 2000). Sydänkeskiajan uskonnollisuudesta ja uusista liikkeistä keskusteltaessa on kuitenkin yllättävää, että kerjäläisveljestöjä sivutaan teoksessa oikeastaan ainoastaan naisten uskonnollisuuden yhteydessä.

Teoksen artikkelit ovat lähestymistavaltaan melko yhtenäisiä myös siinä mielessä, että kirjalliset lähteet ovat niissä pääosassa arkeologisten ja kuvallisten lähteiden kustannuksella. Ainoastaan yhdessä artikkelissa pääosassa on kirkkoarkkitehtuuri, kun taas kuvallisiin lähteisiin viitataan ohimennen muutamassa artikkelissa. Keskiajan uskonnontutkimuksen uudelleenarviointi ei siis tässä tapauksessa ulotu uusien lähderyhmien hyödyntämiseen.

Teos on jaettu neljään osaan, joista ensimmäinen käsittelee uskonnollista spekulatiota ja ajattelua, toinen papillisten hierarkioiden uudistamista ja kasvua, kolmas naisten asketismin ja kontemplaation harjoittamista, ja neljäs kasvavaa väkivaltaa ja muukalaisten poissulkemista. Jokaista osaa, samoin kuin kutakin artikkelia, edeltää lyhyt johdanto, jossa esitellään aihepiiriä ja artikkeleiden taustoja. Nämä pohjustavat varsinaisia artikkeleita hyvin kokoamalla yhteen niissä esiintyviä teemoja ja niiden tutkimusta.

Ensimmäisen osan aloittaa Caroline Walker Bynumin artikkeli, joka käsittelee Jumalaan ja Jeesukseen sekä kirkonmiehiin yleensä 1100-luvulla liitettyjä "äidillisiä" nimityksiä ja mielikuvia. Bynum analysoi artikkelissaan nykylukijan näkökulmasta hämmentäviä keskiaikaisia kielikuvia, joissa esimerkiksi Jeesus esiintyy imettävänä äitinä. Näin Bynum tarttuu aiemmassa tutkimuksessa häveliäästi sivuutettuun teemaan ja pyrkii valottamaan syitä, joiden vuoksi tyypillisesti naisiin yhdistettyjä piirteitä, kuten hoivaaminen ja ravitseminen, liitettiin miespuolisiin kirkonmiehiin, kun kuvattiin näiden rooleja johtajana ja sielunpaimenena. Jonathan Riley-Smithin artikkeli puolestaan jatkaa samantapaista lähestymistapaa, jossa

poimitaan nykylukijalle erikoiselle tuntuvia kielikuvia ja avataan niiden kautta laajempaa kuvaa aikakauden hengellisestä ja teologisesta ilmapiiristä. Riley-Smithin artikkelissa poraudutaan rakkauden ja väkivallan yhdistämiseen ristiretkiretoriikassa ja asetetaan ristiretket laajempaan hengellisyyden uudelleenheräämisen kontekstiin. Sekä Bynum että Riley-Smith etsivät tutkimiansa kielikuvien vanhempia juuria ja tarkastelevat niiden käyttöä poimimalla muutamia kirjoittajia esimerkeiksi. Molemmat löytävät selityksiä kielikuvien käytölle ajan hengellisestä ilmapiiristä liittäen ne näin laajempaan uskonnolliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Ensimmäisen osan kolmas artikkeli käsittelee yhteiskunnan sisällä vallitsevia jakoja eri yhteiskuntaryhmiin. Siinä Giles Constable pyrkii monipuolistamaan kuvaa keskiajan yhteiskunnallisista jaotteluista tuomalla esiin tyypillisen kolmijaon (*oratores, bellatores, laboratores*) lisäksi myös muita jaotteluja, kuten jako munkkeihin, papistoon ja maallikoihin tai moraaliin perustuva jako pyhyiden tai hyveellisyyden mukaan.

Toisen osan aiheena ovat kirkollisessa hierarkiassa tapahtuneet muutokset, ja sen aloittaa Jo Ann McNamaran feministinen tulkinta kirkon instituutioiden rakentamisesta naisten kustannuksella. Hänen tutkimuksensa kohteena on naisten siirtäminen julkisen elämän marginaaliin kirkon 1000-luvun reformin seurauksena. Hän etsii ilmiön syitä laaja-alaisesti niin teologian, kirkon käytäntöjen kuin politiikankin tasoilta. Lisäksi hän tarkastelee samansuuntaista kehitystä Saksan hallitsevien luokkien parissa ja osoittaa, kuinka kirkollinen ja maallinen eliitti liittoutuivat naisia vastaan. Dyan Elliottin artikkeli jatkaa samaa tematiikkaa tarkastelemalla asenteiden muutosta alemman papiston avioliittoja kohtaan 1000-luvulla. Hän kuvaa yhden pyhimyksen, Severuksen, pyhimyselämäkerran eri versioiden kautta sitä, kuinka rajat puhtaan ja epäpuhtaan välillä pyrittiin määrittämään entistä tiukemmin. Elliottin artikkelissa tarkastellaan siis samaa asenteiden muutosta kuin edellisessä McNamarankin artikkelissa, mutta yhden pienemmän osa-alueen ja selkeän esimerkkitapauksen valossa laajemman ajan mentaliteetin tarkastelun sijaan. Elliottin tutkimat Severuksen pyhimyselämäkerrat ovat erinomainen esimerkki menneisyyden uudelleenkirjoittamisesta sopimaan nykyisyyden tarpeisiin, ja samalla ne valottavat hyvin asenteissa tapahtuneita muutoksia kun vertailukohtana ovat saman pyhimyksen varhaisemmat elämäkerrat. Elliottin lähestymistapa edustaa tekstin tarkkaa lähilukua, jossa kirjoittajien sanojen lisäksi myös sillä, mitä he jättävät sanomatta, on merkitystä. Tämän osan kolmannessa artikkelissa Maureen C. Miller tarkastelee 1000- ja 1100-lukujen kirkollisia reformeja paikallisella tasolla Veronassa tapahtuneiden

muutosten kautta. Useimmiten reformin historiaa tarkastellaan voittajien, kuten sisterssiläisten, kautta, mutta Miller ottaa tarkastelunsa kohteeksi vanhemmat luostarijärjestöt ja niissä tapahtuneet muutokset. Hänen mukaansa luostareissa tapahtunut uusi suuntautuminen niiden ulkopuoliseen maailmaan köyhien ja sairaiden auttamisen kautta ennakoii kerjäläisveljestöjen toimintaa ja hengellisyyttä. Tämän osan viimeisessä artikkelissa Norman Zacour tarkastelee maallisen ja kirkollisen vallan välistä kiistaa ja voimankäyttöä. Perinteisesti aihetta on käsitelty keskittyen lähinnä paavin ja hallitsijoiden suhteisiin, mutta Zacour ottaa tarkastelunsa kohteeksi näiden ympärillä toimivat neuvonantajat. Keskittyessään paavia avustavien kardinaalien toimintaan Zacour kuvaa samalla myös paavin vallan ja hallinnon kehittymistä.

Teoksen kolmas osa käsittelee naisten asketismia ja kontemplaatiota ja sen aloittaa Constance Hoffman Bermanin artikkeli sisterssiläisnunnista. Siinä Berman lukee lähteitä uudelleen ja kyseenalaistaa vanhoja totuuksia sisterssiläisten naisten toiminnasta 1100-luvulla. Hän tarkastelee uudelleen liikkeen leviämiseen liittyviä rakenteellisia tekijöitä ja todistaa, että uudet luostarit eivät syntyneet keskukselta lähtöisin ja keskusjohtoisesti vaan paikallisesti eri luostareiden omaksuessa uuden liikkeen tapoja ja periaatteita. Näin hän osoittaa, että aiemmat tutkijat ovat väheksyneet naisten osallistumista ja yliarvioineet liikkeen keskusjohtoisuutta ja järjestäytyneisyyttä, sekä käyttäneet väärää kriteerejä määritellessään nunnaluostareiden kuulumista sisterssiläisiin. Teoksen seuraavassa artikkelissa Katherine Ludwig Jansen käsittelee Maria Magdalena kontemplaation esikuvana ja hänen legendansa kehitystä. Jansen osoittaa kuinka samaa mallia saatettiin soveltaa eri ryhmille, kuten naisille, munkeille, erakoille, oppineille tai kerjäläisveljille, korostamalla sen eri aspekteja. Yhdistävänä tekijänä Marian mallin käytössä oli kuitenkin aina kontemplaatio. Seuraavassa artikkelissa Caroline A. Bruzelius tarkastelee klarissalaisluostareiden arkkitehtuuria ja naisten erottamista miehistä arkkitehtuurin keinoin. Hän yhdistää arkkitehtuurin tutkimuksen kirjallisiin lähteisiin luoden näin tavallista monipuolisemman kuvan keskiajan luostarihengellisyyden yhdestä aspektista. Puhtaasti arkkitehtonisen tai taidehistoriallisen lähestymistavan sijaan Bruzelius tarkastelee tilan käyttöä ja osoittaa kuinka tiloja muokattiin, mutta kuinka ne myös vaikuttivat uskonnon harjoittamisen muotoihin. Tällä tavoin Bruzeliuksen mukaan esimerkiksi klarissalaisnunnien uskonnonharjoituksessa pääosaan nousi messun kuuleminen sen näkemisen sijaan. Tämän osan viimeisessä artikkelissa Fiona J. Griffiths arvioi uudelleen olettamusta, jonka mukaan

naisten sielunhoidon järjestäminen olisi ollut keskiajan miespuolisille papeille epämieluisa taakka. Griffithsin artikkeli käy mielenkiintoista vuoropuhelua etenkin McNamaran artikkelin kanssa, koska siinä korostettiin 1100- ja 1200-lukujen uudistusliikkeiden naisvastaisia piirteitä, kun taas Griffiths pyrkii osoittamaan, että miesten suhde naisiin ei aina ollut niin yksioikoinen kuin tutkimuksessa usein oletetaan. Griffiths käyttää aineistonaan Abelardin kirjeitä, joissa naisten sielunhoito esiintyy pyhänä velvollisuutena ja miesten tienä heidän omaan pelastukseensa ja siten positiivisena asiana. Tutkimuksessa on useimmiten kuvattu miesten reaktioita naisia kohtaan ja nähty naiset vain passiivisina vastaanottajina, sekä keskitytty naisten ja kerjäläisveljien suhteen negatiivisiin puoliin. Griffiths pyrkii korjaamaan tätä kuvaa tuomalla esiin suhteen positiivia puolia ja tarkastelemalla suhdetta molemminpuolisena dialogina, jossa myös naisilla oli sanottavaa. Valitettavasti Griffithsin kuvaus kuitenkin painottuu mahdollisesti lähdemateriaalin vuoksi Abelardin puolelle niin että emme juurikaan kuule kirjeenvaihdon toisen osapuolen Heloisen näkemystä.

Teoksen viimeinen osa keskittyy muukalaisia kohtaan harjoitettuun väkivaltaan ja poissulkemiseen. Sen aloittaa Dominique Iogna-Pratin artikkeli Petrus Venerabiliksen teoksesta *Contra sectam Sarracenorum*. Iogna-Pratin mukaan Petrus suhtautui kielteisesti muslimeihin ja näki heidät kadotuksen omina, kristinuskon vastustajina ja samanaikaisesti sekä harhaoppisina että pakanoina huolimatta hänen teoksensa avaussanoista, joissa hän korostaa ystävällismielisen dialogin tarvetta uskontojen välillä. Todellisuudessa tällainen avoin dialogi oli mahdotonta ja Petruksen teos oli suunnattu kristityille välineeksi muslimeita vastaan eikä muslimeille keskustelunavaukseksi. Seuraavassa artikkelissa Anna Sapir Abulafia jatkaa samankaltaista teemaa käsittelemällä kristittyjen ja juutalaisten välillä käytyä keskustelua ruumiillisuudesta. Tämäkin keskustelu oli tuomittu epäonnistumaan väärinymmärrysten vuoksi. Abulafia tarkastelee artikkelissaan laajasti niitä teologisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka vaikuttivat kristittyjen asenteisiin juutalaisia kohtaan. Tämän osan kolmannessa artikkelissa Miri Rubin käsittelee tarinoita, jotka kertovat juutalaisten ehtoollisleipää kohtaan suorittamista häpäisyyistä. Artikkelissa tarkastellaan tarinan kerronnan ja juutalaisvastaisen toiminnan suhdetta, sekä eri toimijoiden rooleja tarinoissa. Kokoelman päätä David Nirenbergin artikkeli juutalaisvastaisesta väkivallasta Espanjasta. Hän arvioi uudelleen tutkijoiden oletuksia, joiden mukaan pääsiäisviikon juutalaisiin kohdistuneet väkivallanteot olisivat jatkuvasti lisääntyneet ja muuttuneet

luonteeltaan vakavimmiksi. Nirenbergin mukaan väkivalta oli ennemminkin jatkuvaa ja vakavuudeltaan vuosi vuodelta vaihtelevaa. Lisäksi hän korostaa juutalaisvastaisten tekojen rituaaliluonnetta ja monia eri merkityksiä.

Kokonaisuudessaan teos toimii hyvin kiinnostavana katsauksena viime vuosikymmenten keskiajan uskonnontutkimukseen, vaikka tietysti sitä voi arvostella tehdyistä valinnoista ja joidenkin keskiajan uskonnon kannalta keskeisten aiheiden, kuten esimerkiksi hagiografian ja pyhimyskulttien, huomiotta jättämisestä. Kyseessä on kuitenkin toimittajan subjektiivinen valinta ja sellaisenaan täysin pätevä sellainen. Kuten jo todettu teoksessa on selvä painotus sydänkeskiajan uusiin liikkeisiin ja muutoksiin uskonnollisessa ajattelussa sekä kirkon hierarkiassa. Lisäksi artikkeleissa rvioidaan kriittisesti uudelleen aiemman tutkimuksen olettamuksia tai käsitellään aiemman tutkimuksen sivuuttamia aiheita tai näkökulmia. Osa artikkeleista täydentää myös toisiaan mielenkiintoisella tavalla tarjoamalla eri näkökulman samaan aihepiiriin tai soveltamalla samaa lähestymistapaa hieman eri aiheisiin. Näin artikkeleista muodostuu mielenkiintoinen kokonaisuus, joka tarjoaa useita eri näkökulmia keskiajan kirkollisen ja hengellisen elämän tutkimukseen. Kokonaisuudessaan teos antaa melko kattavan kuvan keskiajan uskonnontutkimuksen uusista suuntauksista ja tutkimuskentästä, mitä heijastaa hyvin myös se, että teoksen kirjoittajissa on kaksi kertaa enemmän naisia kuin miehiä. Näin ollen se toimii hyvänä johdatuksena keskiajan uskonnontutkimuksen eri puoliin ja näkökulmiin esitellen ennemminkin keskiajan uskonnontutkimusta kuin keskiajan uskontoa sinänsä.

Katja Ritari, PhD

Uskontotieteen laitos, Helsingin yliopisto

katja.ritari @ helsinki.fi